

KS. JERZY PAŁUCKI
Lublin

PAULIN Z NOLI ASCETA I NAUCZYCIEL

Paulin urodził się w Bordeaux w 354 lub 355 r., w jednej z najbogatszych rodzin arystokratycznych, spowinowaconej z najświetniejszymi rodami cesarstwa rzymskiego. W młodości odebrał bardzo staranne wykształcenie, jego nauczycielem był m.in. najznakomitszy w owych czasach poeta Auzoniusz, nauczyciel synów cesarskich. Pochodzenie Paulina, a także jego zalety osobiste sprawiły, że już w 378 r. został senatorem rzymskim, a następnie gubernatorem prowincji Kampania. Tragiczna śmierć cesarza Gracjana, przyjaciela Paulina, w 383 r., sprawiła, że w jego życiu zaszły istotne zmiany. Miejsce po zmarłym cesarzu zajął małoletni Walentynian II (*princeps puer*), który znajdował się pod przemożnym wpływem matki Justyny, zwolenniczki arianizmu, oraz Bautonego (*magister militum*) zagorzałego poganina¹ Przyjaciele zamordowanego cesarza, ludzie z nim związani zostali potraktowani przez nowego władcę jako wrogowie. To sprawiło, że Paulin opuścił Kampanię i udał się do rodzinnej Aquitanii. W czasie tej podróży prawdopodobnie zatrzymał się w Mediolanie, gdzie spotkał się z Ambrożym. Odwiedził także Marcina z Tours², który – według świadectw patrystycznych – uzdrowił go z choroby oczu³ Zdaniem N. K. Chadwicka⁴ była to ślepotą duchowa, to znaczy fascynacja pryscylianizmem.

¹ P. S i n i s c a l c o, *Il cammino di Cristo nell'Impero Romano*, Bari 1983, s. 217-219.

² Ep. 18, 9. Listy Paulina cytują za: P a o l i n o d i N o l a, *Le Lettere, testo latino con traduzione italiana, note e indici*, a cura di G. Santaniello, t. I-II, Nola 1992.

³ S u l p i c j u s z S e w e r, *Żywot św. Marcina*, w: *Pisma o św. Marcinie z Tours*, tłum P. J. Nowak, Kraków 1995: „Paulin, który miał dać w przyszłości wielki przykład, zachorował ciężko na oczy i już pokryła mu źrenicę ciemna, gruba zaćma. Marcin dotknął jego oka pędzelkiem i uśmierzywszy wszelki ból, przywrócił mu dawne zdrowie”(19, 3).

⁴ *Poetry and Letters in Early Christian Gaul*, London 1955, s. 69.

Większość rodzin arystokratycznych w Galii w owym czasie przyjęła już chrzest, lecz było to jedynie nawrócenie formalne⁵. Jednak, zdaniem G. Santaniello⁶, rodzice Paulina byli pewnego rodzaju wyjątkiem i starali się wychowywać swe dzieci zgodnie z nauką ewangelii, chociaż według panującego wówczas zwyczaju chrzest ich odsuwano na wiek dorosły⁷. Wydaje się, że Paulin od samego początku był zainteresowany sprawami religii, trudno jednak nazwać chrześcijańskim jego życie na dworze cesarskim w Rzymie. Był po prostu jednym z wielu, którzy oddawali się przyjemnościom tego świata.

I. DROGA DUCHOWEJ PRZEMIANY PAULINA

W nawróceniu Paulina⁸ bez wątpienia pierwszoplanowe znaczenie miał jego pobyt w Kampanii, gdzie spotkał się z kultem św. Felice, męczennika, kapłana, którego relikwie znajdowały się w Cimitile⁹ koło Noli¹⁰. To prawdopodobnie kult Felice¹¹ sprawił, że Paulin obrał na miejsce swej rezydencji

⁵ Na temat sytuacji polityczno-religijnej Galii zob.: F. G h i z z o n i, *Sulpicio Severo*, Roma 1983, s. 19-53; P. B r o v n [tłum wł.], *Religione e società di Sant'Agostino*, Torino 1975, s. 151-171.

⁶ *San Paolino di Nola. Una vita per Cristo*, Nola 1994, s. 9: „Paolino, da parte sua, pur avendo ricevuto dai suoi genitori un'educazione rigorosamente ispirata ai principi della dottrina cristiana, ancora non e stato battezzato, secondo consuetudine ormai consolidata per i cristiani del suo tempo”.

⁷ Szerzej na temat rodziny Paulina zob.: S. P r e t e, *Motivi ascetici e letterari in Paolino di Nola*, Nola 1987, szczeg. s. 53-86, rozdz. IV: I temi della proprietà e della famiglia negli scritti di Paolino di Nola.

⁸ Por. J. P a ł u c k i, *Nawrócenia IV wieku. Motywy oraz reperkusje społeczne*, „Vox Patrum”, 17(1997), z. 32-33, s. 382-405.

⁹ D. K a r o l, *Die frühchristlichen Wandmalereien aus den Grabanten in Cimitile-Nola*, Münster 1987; G. L u n g o, *Alla ricerca del sacro. Le traslazioni dei santi in epoca alto-medievale*, w: A. R u g g i e r o, *Nola crocevia dello spirito*, Nola 1982, s. 17-39; H. M u s u r i l l o, *The acts of the Christian Martyrs*, Oxford 1972, s. 2-20.

¹⁰ C. G u a d a g n i, *Nola Sagra*, Nola 1988 [wyd. T. R. Toscano, 1991], szczeg. s. 194-199.

¹¹ Na temat roli kultu Felice w nawróceniu Paulina zob.: A. R u g g i e r o, *Il culto dei santi e delle reliquie nei carmi di Paolino*, „Impegno e dialogo”, 7(1991), s. 177-188. Papież Jan Paweł II (*Lettera al Vescovo di Nola su S. Paolino*, „Teologia e vita”, 3(1995), s. 9-12) uważa, że w nauczaniu teologicznym Paulina kult świętego ma jednoznacznie kierunek chrystologiczny: *Ad Christum per Felicem*. Por. także: D. S o r r e n t o, *La lettera di Giovanni Paolo II su Paolino di Nola. Commento teologico spirituale*, „Teologia e vita”, 3(1995), s. 13-

Nolę, a właściwie Cimitile, zamiast Kapui, która w owym czasie z zasady była miejscem rezydencji gubernatora Kampanii. Także tragiczne wydarzenia w jego życiu, o których pisze m.in. w liście skierowanym do Sulpicjusza Sewera¹², sprawiły, że skierował swą uwagę na naukę Chrystusa.

Chrzest przyjął w Borodux w 389 r. pod wpływem m.in. swej żony Tere-sii, a następnie w jej towarzystwie oraz grupy przyjaciół¹³ udał się na miejsce odosobnienia, gdzie nastąpiło jego drugie nawrócenie. Pierwsze uczyniło go chrześcijaninem, drugie – ascetą¹⁴. Nastąpiło to w 393 r.; wówczas Paulin, po uzgodnieniu z małżonką, zdecydował się sprzedać swe posiadłości¹⁵

Paulin przyznaje, że sakrament chrztu jest bez wątpienia początkiem wzrostu duchowego (*initium fidei, spiritualis exortus*)¹⁶, lecz podkreśla, że jest to dopiero pierwszy etap. To, co dla wielu chrześcijan z jego środowiska było wystarczające, nie satysfakcjonowało absolutnie Paulina¹⁷. Chrzest stał się dla niego aktem nowych narodzin, radykalnej transformacji natury ludzkiej. Przyjąwszy chrzest, Paulin dokonał radykalnych zmian. Od tego momentu jego codzienne życie było realizacją Bożego nakazu: bądźcie doskonali, jak doskonali jest wasz Ojciec niebieski. Dlatego interesujące wydaje się prześledzenie programu doskonalenia chrześcijańskiego, jaki realizował nasz autor i do którego realizacji zachęcał swych przyjaciół.

35; A. R u g g i e r o, *La „Vita Felicis” di Paolino di Nola come fonte per la conoscenza della religiosità popolare in Campagna nel secolo IV e V*, w: A. R u g g i e r o, H. C r o u z e l, G. S a n t a n i e l l o, *Paolino di Nola. Momenti della sua vita e delle sue opere*, Nola 1983, s. 161-197.

¹² Ep. V, 4: „ad hoc vita ipsa mortalis in laboribus et aerumnis frequenter exercita odium rerum inquietantium parere et de spei necessitate ac dubiorum metu cultum religionis augere”.

¹³ Na temat roli przyjaźni w życiu Paulina zob.: J. S w o b o d a, *Pojęcie przyjaźni w listach św. Paulina z Noli i św. Sydoniusza Apolinarego. Studium porównawcze*, Poznań 1995.

¹⁴ G. S a n t a n i e l l o, *La spiritualità di Paolino di Nola: il cammino ascetico e mistico del convertito*, „Impegno e dialogo”, 10(1995), s. 210-211.

¹⁵ W tym samym roku Paulin skomponował *Carmen 6*, ku czci św. Jana Chrzciciela (*Laus Iohannis*), w którym wychwala go jako prekursora ascetyzmu chrześcijańskiego. Por. S. P r e t e, „Paolino di Nola: la parafrasi biblica della «Laus Iohannis»”, „Augustinianum”, 14(1974), s. 625-635.

¹⁶ Ep. 4, 3: „Nolo enim me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus aetate consideres. quippe aetas mihi secundum carnem iam ea est, [...] in natalibus autem animae illius adhuc mihi tempus infantiae est”

¹⁷ S a n t a n i e l l o, *La spiritualità*, s. 210: „Un uomo integro e coerente come Paolino, che prende sul serio il suo impegno di fede, non poteva assolutamente fermarsi alla prima tappa e tanto meno ritenersi soddisfatto della sua vita cristiana per il solo fatto di aver ricevuto il battesimo”.

Korespondencja Paulina¹⁸, zwłaszcza z przyjaciółmi: Augustynem, Sulpicjuszem Sewerem oraz Santo i Amando, jest doskonałym źródłem do prześledzenia jego rozwoju duchowego oraz dokonania pewnej rekonstrukcji proponowanego przezeń programu doskonalenia moralnego. We wszystkich niemalże listach podkreśla zdecydowanie konieczność dostrzeżenia istotnej różnicy pomiędzy Starym i Nowym Adamem. W życiu chrześcijanina ma to się uwidaczniać w zdecydowanej różnicy pomiędzy człowiekiem przed i po nawróceniu, pomiędzy człowiekiem zewnętrznym i wewnętrznym. Zaznaczał, że życie człowieka ochrzczonego powinno być nieustanną walką, napięciem pomiędzy tym, co cielesne, i tym, co duchowe. W sposób konsekwentny po swym nawróceniu podjął walkę z namiętnościami oraz rozpoczął ćwiczenie się w cnotach chrześcijańskich. Takie postępowanie uważał za naturalną konsekwencję chrztu. W liście skierowanym do Augustyna¹⁹ przypominał, że podjęcie wysiłku doskonalenia się jest obowiązkiem każdego chrześcijanina. Ten obowiązek, jego zdaniem, jest nałożony na niego przez Chrystusa. W tym samym liście zapewniał, że Zbawiciel, dając przykazania i wzywając do naśladowania Go, nie zostawia człowieka samego, lecz nieustannie udziela mu pomocy. Ukazuje więc Chrystusa jako prawodawcę, a równocześnie tego, który niesie pomoc (*iubente et iuvante Christo*)²⁰. Proces rozwoju duchowego jest długi i wieloetapowy. Pierwszym krokiem, bezwarunkowym w procesie doskonalenia chrześcijańskiego, powinno być – zdaniem Paulina – uwolnienie się od dóbr materialnych, i to zaraz po chrzcie. Zaznacza jednak, że chrześcijanin, który otrzymuje wezwanie do kroczenia drogą życia, nie może ograniczyć się jedynie do rozdania swych dóbr, lecz zobowiązany jest do naśladowania Chrystusa we wszystkim²¹. Zdecydowanie skrytykował swego

¹⁸ Przekazuje on swe idee za pomocą jedynej wówczas, ale niezwykle skutecznej formy przekazu, jakim jest korespondencja. Korzysta obficie ze znanych wówczas środków literackich; są to pewnego rodzaju gry językowe, które podkreślają znaczenie treści. Bardzo często korzysta z antytez i paralelizmów. Niejednokrotnie, zwłaszcza w listach do św. Augustyna, korzysta z łaciny ludowej. Zdaniem Prete (*La povertà in Paolino: estetismo letterario o sincerità di convertito*, „Impegno e dialogo”, 2(1985), s. 29-73 – tu s. 72) takim przykładem jest m.in. Ep. 4, 1, gdzie normalnie stosowany zaimek *is* Paulin zastąpił używanym jedynie w języku popularnym zaimkiem *ipse*: „Caritas Christi, quae urget nos et absentes licet per unitatem fidei adligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso praestitit” Szerzej na ten temat zob.: J. B. Hoffman, *La lingua d'uso latina*, Bologna 1980.

¹⁹ Ep. 4, 3. W artykule cytuję listy skierowane do Augustyna z: Paolino di Nolli, *Epistule ad Agostino. Testo latino con introduzione, traduzione italiana, commento e indici*, a cura di T. Piscitelli Carpino, Napoli 1989.

²⁰ Ep. 4, 4.

²¹ Ep. 24, 9: „Hic (Christus) [...] viam vitae nobis perfectionemque virtutis non in venden-

przyjaciela Sewera, który uważał, iż Paulin już przez samo rozdanie majątku osiągnął doskonałość, ponieważ stał się wolnym od trosk doczesnych. W liście tym wyjaśnia przyjacielowi swoją koncepcję życia ascetycznego²². W niniejszym artykule zajmiemy się pierwszym etapem tegoż programu, a mianowicie uwolnieniem od spraw tego świata. Paulin ma tu na uwadze zarówno dobra materialne, jak i intelektualne.

II. WYRZECZENIE SIĘ DÓBR MATERIALNYCH

W programie doskonalenia chrześcijańskiego wyrzeczenie się dóbr materialnych posiada swą głęboką motywację. Po pierwsze uwalnia to człowieka od trosk, które niesie ze sobą posiadanie majątku, czyli daje wolność duchową, po drugie w ten sposób chrześcijanin zarabia na dary niebieskie i nagrodę wieczną, po trzecie pozwala na poprawne rozwiązanie problemów społecznych.

1. Wolność od spraw tego świata

Paulin w liście skierowanym do swego przyjaciela Sewera²³ deklaruje, że wszystkie wysiłki chrześcijanina powinny być podporządkowane jednemu celowi, a mianowicie uwolnieniu duszy z niewoli namiętności, z niewoli troski o codzienne sprawy. Ma to być ciągłe ogoławanie się, oczyszczanie. Jest to etap niezwykle ważny w procesie doskonalenia, gdyż w ten sposób człowiek przygotowuje się na przyjęcie Bożego daru tak, jak ziemię oczyszcza się z chwastów przed zasiewem.

Rzeczywiście Paulin rozpoczął swą drogę duchowego rozwoju od lektury, medytacji i realizacji nauki Chrystusa zawartej w przypowieści o bogatym młodzieńcu (Mk 10, 17-27). Uważa, że nakaz „sprzedaj wszystko, co posiadasz” powinien być interpretowany literalnie²⁴, dlatego konsekwentnie pod-

dis tantum praediis et pretiis erogandis sed in sui sectatione proposuit”

²² Por. J. T. L i e n h a r d, *Paolino di Nola and early western monasticism*, Köln-Bonn 1977, s. 596-601; M. V i l l e r, M. O l p h e - G a l l i a r d, *L'ascese chretienne*, w: *Dictionnaire de Spiritualite*, t. I, Paris 1937, s. 960-977.

²³ Ep. 24, 9: „Sed nihilo minus et nobis cavendum est, ne steriles apparemus in conspectu domini [...] Quare totus labor et plenum opus nobis in onservantia et expoliatione cordis nostri est”.

²⁴ W literaturze patrystycznej spotykamy opinie skrajnie przeciwną, np. Klemens Aleksandryjski w *Quis dives salvetur* zdecydowanie sprzeciwia się literalnej interpretacji tego

jął decyzję o sprzedaży ogromnych posiadłości i rozpoczęciu życia monastycznego. Wydaje się, że do tej decyzji dochodził jednak stopniowo i dopiero praktyka dnia codziennego sprawiła, że wyrzeczenie się dóbr materialnych przyjął za konieczny warunek rozwoju duchowego. W jego listach znajdujemy świadectwa wskazujące, że po przyjęciu chrztu doznawał pewnych trudności w realizowaniu na co dzień nakazów Chrystusa. W liście skierowanym do św. Augustyna uskarża się bowiem, że ma kłopoty w podążaniu najkrótszą drogą do Chrystusa, a troska o majątek i o przyszłość oraz dalszą karierę odciąga go od Niego. Sprzedaż majątku potraktował jako uwolnienie duszy i serca z ciężkiej choroby²⁵.

W liście do Giowjana²⁶ wyjaśnia, dlaczego należy się uwolnić od ziemskich dóbr oraz przyziemnych obowiązków i ciężarów. Wielokrotnie przypomina, jak ważne jest to, aby konsekwentnie podążać za Chrystusem, naśladować Go, bo to oznacza, że rzeczywiście krok po kroku upodabniamy się do Boga²⁷. Przestrzega równocześnie, aby nie dać się złapać w pułapkę, że samo wyzbycie się dóbr jest już sukcesem. Nie wolno bowiem zapominać, że Chrystus nie tylko kazał młodzieńcowi sprzedać posiadłości i rozdać je ubogim, ale po uczynieniu tego miał on powrócić i podążać za Mistrzem²⁸.

Świat Paulin porównuje do morza, które trzeba przepłynąć, aby dotrzeć do celu²⁹, a codzienność jak rzeka oddziela ludzi od Boga³⁰. Wyzbycie się

fragmentu Ewangelii, twierdząc, że byłoby to niezgodne z całością nauki Chrystusa, wzywającego do pomagania potrzebującym. W całości nauki Ojców jest to temat trudny do wyczerpania. Por. M. G. M a r a, *Ricchezza e povertà nel cristianesimo primitivo*, „Impegno e dialogo”, 3(1986), s. 45: „E un tema che ritengo molto difficile, non mai esaurito e certamente non esauribile da un'unica prospettiva”; J. P a ł u c k i, *Dobre bogactwo*, Lublin 1992.

²⁵ S a n t a n i e l l o, *La spiritualità*, p. II. 1: L'abbandono dei beni terreni, s. 214: „Per lui la conversione, fatta di impegno quotidiano teso a purificare il proprio cuore da tutti i vizi e ad irrobustirlo con l'esercizio costante di tutte le virtù, e conseguenza diretta e necessaria del battesimo, che segna peraltro la tappa di ingresso nella vita spiritusle del cristiano, coinvolto nella sua totalità nell'opera della sua santificazione”

²⁶ Giovio był kuzynem Paulina, jedynym z jego krewnych, który zaaprobował decyzje Paulina odnośnie do jego zmiany stylu życia; Ep. 16, 8: „Atque utinam vel nudis nobis existius mundi salo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea et possessionum lubrico tamquam in navigii fatiscantis infida conpage fluitamus. exuere nos ad enatandum impedimentis argentibus quasi vestibis madidis et fidem salutarem, qua in virtute Christi dei vexillo crucis nitimur, quasi tabulam perflugii meminerimus invadere”

²⁷ Ep. 40, 11.

²⁸ Ep. 40, 11: „Unde quaesumus, ne ex illo nobis verbo domini blandiamini, quia fecerimus: vendite quae possidetis, quia plus est quod superest illud: et veni, sequere me”

²⁹ Tamże. W liście tym przypomina, że również filozofowie pogańscy cenili ubóstwo; było to charakterystyczne szczególnie dla Diogeneta i Sokratesa; por. A. H. C h r o u s t, *Socrates*.

dóbr materialnych, przywiązania do tego świata jest tylko etapem przygotowawczym do „przeprawy przez rzekę” Otóż przygotowujący się do przepłynięcia rzeki czy jeziora – wyjaśnia Paulin – zdejmuje najpierw ubranie, aby nie krępowało jego ruchów. Chrześcijanin zamierzający dotrzeć do Chrystusa powinien „rozebrać się” ze swych dóbr, które krępują jego wolność ruchów w podejmowaniu decyzji, absorbują go, odciągają uwagę od jedyne go celu. Zdaje sobie sprawę, że przeprawa będzie trudna i ktoś, kto podejmie decyzję „przeprawy”, może szukać ratunku w dobrach materialnych. Dlatego wskazuje na rolę wiary, którą określa jako pewnego rodzaju szalupę. Należy się jej uczepić, aby nie zatonać pośród spraw tego świata.

W liście do Santo i Amando³¹ Paulin wyjaśnia, że on nie wyzbywa się wszystkich dóbr, lecz tylko tych ziemskich, które byłyby ciężarem. Poleca więc, aby zachować duchowe, które stanowią jego prawdziwe dziedzictwo. Deklaruje, że wyzbycie się dóbr materialnych dało mu wolność, gdyż bogactwo jest ciężarem (*damnata onera, mundi fallentis imago, vacue species ventosa figurae*). W momencie wyzbycia się dóbr nabył także szczęście, o czym pisze w jednym ze swych utworów³².

2. Zdobyć nagrody wiecznej

Następnym motywem uwolnienia się od bogactw była chęć zasłużenia sobie na nagrodę Chrystusa. Udzielanie pomocy ubogim, rozdawanie im swych majątności było dla Paulina rodzajem świetnej inwestycji przede wszystkim dlatego, że udzielanie pomocy ubogim jest świadczeniem Chrystusowi. W liście do Sewera zapewniał, że ci, którzy zawierzą Chrystusowi i pomagają ubogim, a przez to samemu Chrystusowi, bez wątpienia będą uczestniczyli w Jego chwale. Co więcej – w ten sposób to, co przemijające, mogące stać się przyczyną upadku, to, co światowe, przez dobry użytek,

Man and Myth, London 1957.

³⁰ Ep. 4, 4 (do Augustyna): „Idcirco enim levare me sarcinis et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos et deum peccatis interlatrantibus separat, praesentis vitae salum omni amictu carnis et cura diei sequentis iubente et iuvante Christo expeditus enatem”

³¹ Ep. 40, 11: „Non enim pecuniam tantum et fundos, extraneas facultates, sed etiam animi nostri internas opes, quae vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere hoc est alienare a nobis tanto maior victoria, quanto altior difficultas est ingenitia quam adposita separare et intus infixam divellere quam adfixa extrinsecus reicere”

³² Carmen 2, 1, CSEL 30: „Nunc tota infelicitatis nostrae patescit obscuritas; secunda liber habendi paupertate fruor”.

dzięki Bożej łaskawości nabiera nowego znaczenia, staje się światłem i jest po prostu sprawiedliwe³³

Paulin w liście skierowanym do Pammachiusza³⁴ wychwala go za to, że dla uczczenia pamięci swej zmarłej żony, a także, aby pomóc jej duszy, urządził ucztę dla ubogich Rzymu. Pomoc udzielaną ubogim Paulin nazywa pożyczką czy raczej zaliczką i depozytem złożonym w niebieskim banku. Chrystusa zaś nazywa niebiańskim bankierem, który oddaje z procentem³⁵ Jest to próba wprowadzenia pokoju pomiędzy bogatych i ubogich, próba załagodzenia napięć socjalnych motywacją religijną. Te napięcia zostają jakby stopione, rozwiązane poprzez *communio* pomiędzy niebem i ziemią, Bogiem i człowiekiem. Takie rozwiązanie sprawy, pomaganie ubogim przez bogatych z pobudek religijnych Paulin wprost nazywa *commercium spirituale*³⁶ Zalecał swym zamożnym przyjaciółom, aby budowali dla siebie niebiańskie pałace. Już tu na ziemi można bowiem zabezpieczyć sobie przyszłość. Wzywał więc: „niech więc ubogi będzie żywiony przez ciebie tu na ziemi, gdy on znajduje się w potrzebie, a ty masz możliwości, a wówczas on będzie ciebie żywił w przyszłości, gdy on będzie nasycony, a ty możesz znaleźć się w potrzebie. Jest to słuszne, sprawiedliwy targ” Polecenie to skierował m.in. do Pammachiusza, Sewera, Poneumacjusza i jego żony Fedelii, którym przedstawia naukę chrześcijańską o miłosierdziu³⁷ Jest wręcz obowiązkiem chrześcijanina dzielenie się swymi dobrami z ubogimi, gdyż wypływa to ze sprawiedliwości.

³³ Ep. 32, 21: „Commodemus ergo securi nunc egeno et in pauperibus suis Christo, ut ex eius abundantura in isdem gloria participare possimus. Propterea enim dominus ipse praemonet dicens: facite vobis amicos de iniquo mamona. Vides quomodo omnipotens faciat de nocte lucem et de iniquitate iustitiam”

³⁴ Ep. 13, 11: „Itaque patronos animarum nostrarum pauperes, qui tota Roma stipem meritant, multitudinem in aula apostoli congregasti”.

³⁵ Ep. 34, 2: „Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi propheta: qui miseretur pauperi, dominum fenerat. Caelestis igitur trapezitae haec mensa est thesaurum vitae struens et ad margaritam negotiandam dei fenus exercens. Qui enim fenerat pauperes domini praestolatur a domino retributionem mercedis aeternae”.

³⁶ Ep. 32, 21: „Spes praesens aedificet rem futuram. Faciamus istic tecta, quae nos illic tegant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget, ut me illic pascat, ubi me egente saturabitur. Videte commercium spiritale”.

³⁷ Carmen 31, 499-500: „his monitis sansetam discamus vivere Christo; iustitiam et partem ponere pauperibus”.

3. Poprawne rozwiązanie problemów społecznych – sprawiedliwość i braterstwo

Następny motyw podjęcia wezwania do ubóstwa wynika ze sprawiedliwości. Paulin czyni z tego pewnego rodzaju program socjalny, argumentowany biblijnie³⁸. W ten sposób nauka społeczna Kościoła nabiera charakteru nadprzyrodzonego³⁹. Zachęcając przyjaciół do pomocy ubogim, Paulin podsuwał im nowy motyw, wypływający z poczucia sprawiedliwości i wspólnoty w wierze, aby stworzyli dialog między bogatymi i ubogimi, braterstwo w Chrystusie. Zalecał otwarcie zamkniętej klasy bogaczy i ludzi wpływowych na rzecz ludzi ubogich i znajdujących się w potrzebie.

Paulin, sprzedając majątek, rozdał go ubogim, a znaczną jego część przeznaczył na rozbudowę sanktuarium św. Felice oraz klasztorów w Cimitile⁴⁰. Już sama architektura tych klasztorów wskazywać miała na nadrzędną rolę miłosierdzia w duchowości Paulina⁴¹. Pomieszczenia na parterze zabudowań zarezerwowane były dla ubogich, na pierwszym zaś piętrze mieszkali mnisi. Miało to im przypominać, że ubodzy są panami dusz dobroczyńców⁴².

III. ZERWANIE Z DOROBKIEM POGAŃSKIEJ CYWILIZACJI I KULTURY

Dla Paulina „sprzedać wszystko” oznaczało nie tylko wyzbycie się dóbr materialnych, rozdanie majątku, ale także wyrzeczenie się wykształcenia i bogactwa kultury. Rezygnacja ze świata kultury jest dla niego ściśle związane

³⁸ Ps 40, 2; 61, 11; Koh 25, 21; Prz 19, 17.

³⁹ Por. P r e t e, *La povertà*, s. 35: „Si tratta di una visione del tutto cristiana, che per le sue giustificazioni e argomentazioni, ascendenti a lontane risonanze bibliche come vuole Paolino, si presenta come una ideologia sociale, agganciata alla communio Sanctorum e quindi di natura soprannaturale”.

⁴⁰ G. C h i e r i c i, *Cimitile. La seconda fase dei lavori intorno alle basiliche*, Spoleto 1959; A. M e r c o g l i a n o, *Le basiliche paleocristiane di Cimitile*, Roma 1988.

⁴¹ Ep. 24 poświęcony jest w całości problemowi związku miłosierdzia z doskonałością chrześcijańską.

⁴² Ep. 13, 11. Wielokrotnie zwracano uwagę na to specyficzne odwrócenie ról między bogatym i ubogim. Ma to miejsce nie tylko u Paulina, ale także u wielu innych Ojców Kościoła. Por. M. G. M a r a, *Ricchezza e povertà nel cristianesimo primitivo*, „Impegno e dialogo”, 3(1986), s. 52: „[...] per Paolino di Nola la situazione si capovolge: è il povero che diventa colui che fa il beneficio al ricco. Ebbene in Clemente (Alessandrino) vi è lo stesso principio”

z rezygnacją z bogactwa. Jest to szczególnie widoczne w liście do Apro⁴³ Zachęca go do podjęcia życia ascetycznego i pozostawienia chwały tego świata innym. Dla chrześcijanina bowiem prawdziwą chwałą i bogactwem jest Chrystus, On jest Mądrością. Ci zaś, którzy pokładają ufność w bogactwie materialnym i w wiedzy filozofów, dalecy są od Niego, dalecy też od Prawdy, gdyż Chrystus jest Prawdą. Pozostają w świecie ciemności i są jak ślepi⁴⁴.

Można zapytać, na ile Paulin rzeczywiście uwolnił się od tych bogactw intelektualnych (istnieje na ten temat istotny spór). Był on co prawda krytykowany przez Auzoniusza, swego nauczyciela, za to, że zdradza sztukę, której go uczył. Mamy też deklarację, że dla Paulina są to już rzeczy stracone; tłumaczy się on przed przyjaciółmi w listach z tego, że sam przyłapał się na cytowaniu poetów klasycznych. Należy przyznać, że wypowiedzi Paulina, które wprost nawiązywały do dzieł klasycznych, są rzadkie. W liście skierowanym do Romanusa po podaniu kilku opisów zaczerpniętych z klasyki wyjaśnia, że właściwie nie ma takiej potrzeby, gdyż chrześcijanin ma naukę Chrystusa, która wszystko wyjaśnia⁴⁵

Zdaniem Prete⁴⁶ w koncepcji Paulina istnieje ścisły związek między wyrzeczeniem się dóbr materialnych i dóbr intelektualnych. Paulin zaleca, aby przemieniać dobra materialne w korzyści duchowe. Przypomina, że człowiek rodzi się wolny od sprawa materialnych, a Bóg wystawia człowieka na próbę i obdarza go różnym dobrami tego świata, aby zachęcić do ćwiczenia się w nabywaniu cnót. Bóg chce zobaczyć, czy człowiek rzeczywiście stawia na pierwszym miejscu Boga, czy ceni Go ponad wszelkie ziemskie dobra⁴⁷

⁴³ Ep. 38, 6: „Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, sibi divitias suas divites, sibi regna sua reges; nobis gloria et possessio et regnum Christus est, nobis sapientia in stultitia praedicationis, nobis virtus in infirmitatae carnis”.

⁴⁴ Ep. 38, 6: „A quo alieni, quia et veritas Christus est, in hac necesse est errorum infelicitium caecitate permanet”.

⁴⁵ Ep. 7, 3: „Sed quid alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus et aliena loqui non soleat esse sani capitis, quo dei gratia sano et salvo sumus quibus caput Christus est?” Na temat wpływu pisarzy klasycznych na Paulina zob. m.in.: A. N a z z a r o, *Orazio e Paolino*, „Impegno e dialogo”, 10(1995), s. 239-252, tu s. 240: „Orazio occupa il secondo posto (a notevole distanza da Virgilio) nella produzione di Paolino ed e presente attraverso riprese verbali e reminiscenze”.

⁴⁶ *La povertà*, s. 63: „La rinuncia al mondo culturale pagano strettamente si associa al motivo della rinuncia alle ricchezze [...]. Rinuncia alla cultura e rinuncia alle ricchezze d'altronde sono i due motivi fondamentali del cristianesimo del IV secolo e divengono in Paolino un riflesso del totale rifiuto da lui operato del mondo secolare”.

⁴⁷ Ep. 11, 9: „Ergo nihil in hunc mundum inferentibus substantiam rerum temporalium

Zaznacza, że wszystko, co posiadamy, pochodzi od Niego, bo bez Jego daru nie możemy nawet istnieć⁴⁸.

IV. ZNACZENIE ŚWIADECTWA PAULINA

Wielokrotnie próbowano wyjaśnić, jakie motywy, oprócz osiągnięcia osobistej doskonałości, kierowały Paulinem. Czy był świadom swej pewnego rodzaju misji. Zdaniem Prete⁴⁹ jego nawrócenie i podjęcie rygorystycznej ascezy miało ogromne znaczenie w zwalczaniu m.in. reakcji pogańskiej i ukazaniu prawdziwego oblicza chrześcijaństwa. W czasach Paulina chrzest przyjmowało wielu bogatych arystokratów⁵⁰, którzy jednak, jak to już zostało powiedziane, nie zmieniali swej postawy. Mimo że na dworze cesarskim znaczną część urzędników stanowili chrześcijanie bądź katechumeni, nie zmieniało to faktu, że nadal panoszyła się korupcja i lichwa. To, że jakiś urząd obejmował chrześcijanin, nie oznaczało, że nastanie porządek i sprawiedliwość. Wywoływało to niepokój u wielu ludzi Kościoła, którzy dostrzegali w tym rozdźwięku pomiędzy nauką ewangelii a rzeczywistością wielkie zagrożenie dla chrześcijaństwa. Obecność w Kościele ludzi, którzy nadużywali swej władzy, nie zmieniali swego zachowania po chrzcie, nie przystosowując swego życia do zasad ewangelii, sprawiała, że wśród wielu – nawet skądinąd życzliwych chrześcijaństwu – zaczynały znajdować posłuch pogańskie wezwania do zwalczania chrześcijaństwa jako religii wyznawanej przez ludzi nieuczciwych i niegodnych, a przez to niebezpiecznego, groźnego wręcz dla cesarstwa⁵¹.

Drugim niebezpieczeństwem dla Kościoła był utrwalający się podział społeczny na niezwykle bogatych arystokratów pogan bądź chrześcijan tylko

quasi tonsile vellus adponit, non ut sarcina inpediat quos expedios nasci iubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita parienda proponat, et sit unde documentum nostrae in deum id est verum patrem ac dominum fidei atque pietatis edamus, si suppetant nobis cara vel dulcia, quae praeferentes deum magno praemio neglegamus”.

⁴⁸ Tamże: „[...] cum nihil habeamus nisi acceperimus et ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus”.

⁴⁹ *La povertà*, s. 30-32.

⁵⁰ R. L. B r o w n, *Aspekts of Christianization of the Roma Aristocracy*, „Journal of Roman Studies”, 51(1961), s. 1-11; S. P r e t e, *Paolino di Nola e l'umanesimo cristiano*, „Studi e Ricerche”, 9(1964), s. 52-71.

⁵¹ N. Q. K i n g, *The Pagan resurgence*, „Studia Patristica”, 1961, s. 422-477; V. A. S i r a g o, *Galla Placidia e la trasformazione politica dell'Occidente*, Lovanium 1961.

z metryki (*potentiores*) oraz ubogich (*humiliores*), których jednoznacznie kojarzono z chrześcijaństwem jako warstwą ubogich. Stąd Auzoniusz w Liście 27 ubolewał, że Paulin rozdał dobra rodowe w ręce setek ludzi nie znanych nawet z imienia⁵². Śladem Paulina poszła część jego przyjaciół, m.in. Sulpicjusz Sewer i Giovio. Ich decyzja o rozdaniu rodzinnych dóbr była napiętnowana przez wielu chrześcijan z rodów arystokratycznych. Widziano w tym osłabianie Kościoła i pozbawianie go zasobów materialnych. Wspomina o tym Paulin w liście do Sewera, pocieszając go, że to właśnie do nich skierowane są słowa Chrystusa z Ewangelii, gdy będą błogosławieni ci, których ludzie przeklinają z powodu Chrystusa⁵³

Dla Paulina wyrzeczenie się dóbr jako początek drogi życia ascetycznego było elementem nie tylko rozpoczynającym proces doskonalenia chrześcijańskiego, ale także elementem wyróżniającym chrześcijan od pogan. Mimo licznych głosów krytyki postępowanie Paulina stało się dla wielu przykładem do naśladowania. Wydaje się, że spora grupa bogatych chrześcijan była zainteresowana poczynaniami Paulina, przyglądali się jego życiu i zamyślali o pójściu jego śladami. Tych zachęcał listownie, aby przybyli do niego do Cimitile⁵⁴. Wielokrotnie też dawano go za przykład ludziom niezdecydowanym. Tak np. św. Augustyn zachęcał Licincjusza, który myślał o przyjęciu chrześcijaństwa: „Udaj się do Kampanii i naucz się od Paulina, tego najznakomitszego i świętego sługi Bożego, jak bez wahania zrzucił przepych tego świata ze swego tym szlachetniejszego, im bardziej pokornego karku, aby go poddać pod jarzmo Chrystusa, tak jak go istotnie poddał [...] Idź i naucz się, jak Bogu w hołdzie oddaje skarby swego umysłu. Zwraca Bogu dobro, które od Niego otrzymał, aby nie utracić wszystkiego, gdyby Najwyższemu nie oddał tego, co od Niego posiada”⁵⁵. Paulin był przekonany, że rozdanie dóbr

⁵² Ep. 27, 112: „Sparsam raptamque domum lacerataque centum per dominos veteris Paulini regna fleamus”

⁵³ Ep. 1, 2: „Haec, mi frater, domini verba retinentes et in nostram fidem confirmemur et obprobria vel odia infidelium neglegamus: in tenebris enim ambulat, quia sol iustitiae non ortus est eis. Venenum aspidum est sub labiis eorum, quod inficit mentem et animam interficit, si receptum auribus in corda peruaserit” O tym, że nawrócenie Paulina i jego decyzja o rozdaniu majątku ubogim wywołała wiele dyskusji i krytyki, zaświadcza także św. Ambroży, por. Ep. 27, 3. SAEMO 19.

⁵⁴ Tak np. zachował się list do Alethiusa z Galii, Ep. 34, 7: „Vide igitur et intende huic verbo, frater, et noli neglegere gratiam, quae tibi oblata est. Noli descendere vacuus in domum Christi, quae est ecclesia dei vivi. De tuis multis vel parva si tribuas, multam tibi reliquorum tuorum adiectionem parasti. Plurimi te expectant et in adventum tuum pendent circumspicientes quando te videant”

⁵⁵ Ep. 26, 5, PL. 33; Św. Augustyn, *Listy*, tłum W. Eborowicz, Pelplin 1991.

materialnych ubogim gwarantuje, iż to niewiele co, niegdyś zamożny, człowiek pozostawi do swojej dyspozycji, Bóg tym bardziej uczyni wielkim. Zachęcał więc swych przyjaciół, aby wspierali ubogich, gdyż to ich ubogaci nawet materialnie.

To, co uderza u Paulina, to jego konsekwencja w pójściu za Chrystusem. Jego decyzja była dojrzała i miała solidny fundament, głębokie korzenie, zachowanie zaś było obrazem tego, co działo się wewnątrz. Jego siedziba w Cimitile, gdzie zamieszkał wraz z przyjaciółmi „mnichami”, była niezwykle uboga. Przybywającym do niego znakomitym gościom, ściągniętym chęcią spotkania go, dawał do zamieszkania ubogie cele, nie bacząc na ich stan i przyzwyczajenia. W liście do Sewera opisuje, że także ci, którzy pomagali Paulinowi w prowadzeniu domu, byli przyodziani w szaty z sierści wielbłądziej. Bo prawdziwym strojem i ozdobą dla nich jest czystość⁵⁶. Zalecał im także, aby poprzez stosowną, asymetryczną fryzurę ukrywali swój piękny wygląd fizyczny⁵⁷

Paulin dziękował Sewerowi za przysłanie mu i jego braciom płaszczy z wełny wielbłąda. Był to dar tym ważniejszy, zdaniem Paulina, że przypominał o ważnych sprawach. Pomagał dostrzec okropność grzechów, gdy człowiek kładł się krzyżem, a szorstka tkanina uwierała jego ciało⁵⁸. Szata pokutna przypomina także o obowiązku poszczenia. Paulin przypominając, że również Dawid pokutował w szacie z sierści wielbłąda i pościł, od razu wyjaśnia, na czym polega jego post. Zalecał co prawda powstrzymanie się od pokarmów luksusowych, ale postem pełnym, który zakrywa grzechy, okrywa nagość duszy, jest powstrzymanie się od złych czynów, od niesprawiedliwości i przestrzeganie przykazań Bożych⁵⁹. Szata pokutna z sierści wielbłądziej przypomina Paulinowi także inny epizod z ewangelii, a mianowicie o tym, że łatwiej jest wejść wielbłądowi przez ucho igielne niż bogatemu do kró-

⁵⁶ Ep. 22, 2: „Nos adeant et revisant conservuli et conpallidi nostri, non vestibus pictis superbi sed horrentibus ciliciis humiles nec chlamyde curtalini sed sagulis palliati [...] Et ornatu pudicitiae inornati et decenter inculti sint et honorabiliter despicabiles”

⁵⁷ Tamże: „sed casta informitate capillum ad cutem caesi et inaequaliter semitonsi et destituta fronte praerasi”

⁵⁸ Ep. 29, 1: „Necessario enim peccatoribus et precatu deplorationis et habitu indigentibus pallia camelorum pilis texta misistis, quae nos in conspectu altissimi stratos utilibus stimulis admonerent, dum asperitate setarum conpungimur, et peccatorum nostrorum horrore conpungi atque intus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu”.

⁵⁹ Tamże: „Unde discimus vestimentum animae illud esse ieiunium, quo ab ominibus lege divina vetitis abstinemus. Sed et propheta ipse nos docet quali ieiunio animam suam a confusionis nuditate munierit”

lestwa niebieskiego. W liście do Makariusza mówi o wyższości „szaty miłosierdzia” nad purpurą i bogatymi strojami⁶⁰

Paulin uważał, że ci, którzy żyją w dostatkach, nosząc bogate stroje, bogaci też są najczęściej i w grzechy. Przy tej okazji wyznał, że chociaż obecnie żyje w ubóstwie, to jednak poprzednie jego grzechy, w jakiś sposób będące także owocem jego bogactwa, ciągle go ranią. Zaleca więc sobie i swym współbraciom, aby zachowywali się, jak celnik, stojący u wejścia do świątyni, a nie jak faryzeusz. Raz podjąwszy decyzję o zerwaniu z dawnym sposobem życia, konsekwentnie kroczył drogą realizacji Chrystusowej nauki, odpowiadając na Jego wezwanie: „Rozdaj wszystko i pójdz za mną”

PAULINUS VON NOLA – ASKET UND LEHRER

Z u s a m m e n f a s s u n g

Paulinus vollzog nach seiner Taufe radikale Veränderungen in seinem Leben. Von diesem Moment an war er bemüht, jeden Tag das göttliche Gebot zu verwirklichen: „Seid vollkommen, wie euer Vater im Himmel vollkommen ist“. Der geistige Entwicklungsprozeß, den Paulinus vorschlägt, ist lang und vielstufig. Im vorliegenden Artikel befassen wir uns mit seiner ersten Stufe, und zwar mit der Befreiung von den Dingen dieser Welt.

Die Welt, in der er lebt, vergleicht Paulinus mit einem Meer, das durchschwommen werden muß, um ans Ziel zu kommen, und das Alltagsleben als einen Fluß, der den Menschen von Gott trennt. Der Verzicht auf die materiellen Güter und auf die Bindung an diese Welt bildet lediglich eine vorbereitende Stufe dafür, „den Fluß zu überqueren“. „Alles zu verkaufen“ bedeutet für Paulinus nicht nur den Verzicht auf materielle Güter und das Verteilen aller Besitztümer an die Armen, sondern auch einen Verzicht auf Ausbildung und die Reichtümer der Kultur. Der Verzicht auf die Welt der Kultur steht für ihn in engem Zusammenhang mit dem Verzicht auf materiellen Reichtum, was in seinem Brief an Apro besonders deutlich wird, den er dazu ermuntert, ein asketisches Leben zu führen und die Herrlichkeit dieser Welt den anderen zu überlassen. Wenn Paulinus seine Freunde dazu ermuntert, den Armen zu helfen, dann liefert er ihnen dafür ein neues Motiv, das aus dem Gefühl der Gerechtigkeit und der Gemeinschaft im Glauben resultiert. Er ruft sie dazu auf, einen Dialog zwischen Reichen und Armen, d.h. Brüderlichkeit in Christus zu schaffen. Er empfiehlt, die verschlossene Klasse der Reichen und Einflußreichen für die Armen und Bedürftigen zu öffnen. Für Paulinus war der Verzicht auf die Güter als Beginn des asketischen Lebensweges nicht nur ein Element, das den Prozeß der christlichen Vervollkommung einleitete, sondern bildete auch ein Element, das die Christen von den Heiden unterschied.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich

⁶⁰ Ep. 49, 12: „Beatiorene tibi videntur quia purpura fulgent, quia gemma libant, toga faciunt palmataque pinguntur [...] Christo egentes, peccato divites, vita steriles, morte fecund“. Haftowana toga i ozdobiona wymalowaną palmą była oznaką triumfu; por. H i e r o n i m, Ep. 23, 3, PL. 22: „palmatus consul”.